

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-50>

УДК 314.74

НАПРЯМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

DIRECTIONS OF REGULATION OF EXTERNAL LABOR MIGRATION IN UKRAINE

Якимова Наталія Сергіївнадоктор економічних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5278-1142>**Шадрина Світлана Сергіївна**студент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3295-3370>**Yakymova Nataliia, Shadrina Svitlana**

Vasyl' Stus Donetsk National University

У статті досліджено сучасні проблеми зовнішньої трудової міграції, висвітлено специфіку міграції, негативні та позитивні тенденції цього процесу. Здійснено аналіз чисельності зовнішніх трудових мігрантів, які знаходяться за кордоном. Визначено перелік країн, куди українці виїжджають працювати. Проаналізовано рівень мінімальної заробітної плати в різних країнах світу, проведено порівняння рівня оплати праці в Україні та інших країнах, а також окреслено її вплив на інтенсивність міграційних процесів. Виокремлено основні мотиви еміграції українців, встановлено наслідки трудової міграції. На основі проведеного аналізу розроблено пропозиції щодо регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні, запропоновано рекомендації щодо вирішення існуючих проблем трудової міграції, вдосконалення сфери інституційного та правового забезпечення.

Ключові слова: міграція, зовнішня міграція, трудова міграція, наслідки трудової міграції, напрями регулювання.

В статье исследованы современные проблемы внешней трудовой миграции, определена специфика миграции, негативные и позитивные тенденции этого процесса. Осуществлен анализ численности внешних трудовых мигрантов, находящихся за рубежом. Определен перечень стран, куда украинцы выезжают работать. Проанализирован уровень минимальной заработной платы в различных странах мира, проведено сравнение уровня оплаты труда в Украине и других странах, а также обозначено ее влияние на интенсивность миграционных процессов. Выделены основные мотивы эмиграции украинцев, установлены последствия трудовой миграции. На основе проведенного анализа разработаны предложения по регулированию внешней трудовой миграции в Украине, предложены рекомендации по решению существующих проблем трудовой миграции, совершенствованию сферы институционального и правового обеспечения.

Ключевые слова: миграция, внешняя миграция, трудовая миграция, последствия трудовой миграции, направления регулирования.

The article examines the current problems of external labor migration, highlights the specifics of migration, negative and positive trends in this process. An analysis of the number of external labor migrants abroad is carried out. The list of countries where Ukrainians go to work has been determined. The level of the minimum wage in different countries of the world is analyzed, the level of wages in Ukraine and other countries is compared, and its influence on the intensity of migration processes is outlined. The main motives of emigration of Ukrainians are singled out, the consequences of labor migration are established. The analysis identified current problems in the field of migration: the prevalence of illegal labor migration; lack of legal basis and mechanism for realization of labor rights of illegal migrants and imperfection of the mechanism for protection of legal migrants; intensification of negative socio-economic and demographic consequences, which consist in the loss of labor and human potential, in the growth of social tension in families, due to the structure of migration flows; imperfection of information support of migration policy. Based on the analysis, proposals for the regulation of external labor migration in Ukraine have been developed, recommendations for solving the existing problems of labor migration, and improving the sphere of institutional and legal support have been proposed. The severity and ambiguity of the problems that characterize the scale and direc-

tion of migration processes in Ukraine, give reason to talk about the need for state organizational and administrative mechanism and regional mechanisms that would ensure state intervention in migration processes. Introduction of the mechanism of regulation of external labor migration in Ukraine aims at: improvement of the legislation of Ukraine on migration issues; development and implementation of regional migration programs; assessment of the balance of labor in the country and regions, job creation after the implementation of economic and investment projects; improving the relationship between state executive bodies on migration issues.

Keywords: migration, external migration, labor migration, consequences of labor migration, directions of regulation.

Постановка проблеми. Питання трудової міграції громадян України за кордон є проблемою державного рівня. У сучасних умовах, коли в країні стрімко поширюється трудова міграція, важливу та принципову роль стали відігравати процеси, що відбуваються в сфері зайнятості й ринку праці. В Україні існує дефіцит робочої сили, значна кількість вакантних робочих місць та одночасно велике число безробітних, професійна підготовка яких відрізняється від вимог роботодавців, що утворює передумови для незбалансованості ринку праці. За таких умов зовнішня трудова міграція стає одним з основних факторів, що має тісний зв'язок та суттєвий вплив на кон'юнктуру ринку праці. Тому дослідження, пов'язане з удосконаленням напрямів та механізмів регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні, потребує більш ґрунтовного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання зовнішньої трудової міграції присвячено праці відомих науковців, таких як: М. Біль, Т. Блудова, А. Гайдуцький, А. Гальчинський, В. Геєць, Б. Данилишин, Д. Дубов, Е. Лібанова, О. Малиновська, В. Палінчак, О. Позняк, С. Пирожков, І. Прибиткова, О. Риндзак, Р. Рісна, О. Ровенчак, М. Романюк, О. Савченко, У. Садова, Г. Селещук, Л. Семів, В. Тарасевич, А. Чухно та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні проблема формування концептуальних засад державної політики регулювання зовнішньої трудової міграції залишається актуальною та потребує доопрацювання існуючого та розробки нового набору дієвих інструментів та методів, що забезпечать побудову ефективної системи регулювання зовнішньої трудової міграції при оптимальних трудових і матеріальних витратах, моделювання і прогнозування ситуації на ринку праці з точки зору реалізованих міграційних стратегій його суб'єктів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження проблем зовнішньої трудової міграції та розробка можливих напрямів та механізмів регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграція населення, незалежно від своєї сутності переселення, що виділяє безповоротну або трудову міграцію, не пов'язану зі зміною місця проживання, значно впливає на стан ринку праці та сферу зайнятості. Трудова міграція представляє собою складне багатоаспектне суспільно економічне явище, що передбачає мобільність працездатного населення відповідно до умов та потреб ринків праці, і активно реагує на зміни в суспільстві та вимагає ефективних дій з боку держави [1, с. 9].

Міграція працездатного населення має вплив на динаміку співвідношення попиту та пропозиції на регіональних ринках праці та країни в цілому, як території в'їзду, так і виїзду, що, в свою чергу, може призводити до прискорення або уповільнення кругообігу зайнятості. У результаті здійснюється зменшення вартості робочої сили й зростання пропозиції або обернена ситуація, що створює необхідність регулювання ринку праці.

Сьогодні Україна є однією з найбільших країн-донорів, яка надає робочу силу в країни Європи. За даними відкритих джерел відомо, що кількість українських мігрантів, що знаходяться за кордоном, у 2019 році становила 3,2 млн осіб, у 2020 році – близько 3 млн осіб, а у 2021 році чисельність українських мігрантів дещо зменшилась і становить 2,5-3 млн осіб [2].

Здебільшого основною причиною зменшення кількості мігрантів, що перебували за кордоном, стало поширення пандемії COVID-19. Оскільки значно скоротилася кількість робочих місць, багато підприємств у світі стали зачинятися, а також виникла велика загроза захворіти на вірус, і люди були вимушені повертатися додому.

Як свідчить статистика, українські мігранти їдуть на роботу майже в усі країни світу. Вони працюють у західноєвропейських країнах, у країнах – нових членах Євросоюзу, на території СНД, а також за океаном. Станом на 2021 рік українці найчастіше обирають для міграції країни Євросоюзу: Польщу, Чехію, Італію, Німеччину та інші [3]. Проте найбільше трудових мігрантів українського походження

знаходиться на території сусідньої держави – Польщі, де їх чисельність дорівнює близько 1,5 млн. осіб, що, в порівнянні з 2014 роком, свідчить про зростання в 2-3 рази. Також слід додати, що в Польщі налічується 16 тисяч підприємств, де власниками є українці, коли у 2014 році ця цифра дорівнювала 680 [4].

Основним фактором, що обумовлює поширення трудової міграції, є суттєва різниця в рівнях заробітної плати в Україні та за кордоном. На сьогодні розмір мінімальної заробітної плати в Україні дорівнює 6000 гривень, проте багатьом українцям цього не вистачає для задоволення своїх потреб. Оскільки одним з головних та поширених мотивів для міграції є саме задоволення власних потреб та потреб близьких людей, то в таблиці 1 для порівняння та аналізу наведено розміри мінімальних зарплат в деяких країнах світу.

Проаналізувавши таблицю 1, бачимо, що Україна має низький рівень мінімальної заробітної плати порівняно з іншими країнами світу, але він не є найнижчим. На початок 2020 року мінімальна заробітна плата в Україні складала 157 дол. США, в той час як в Польщі, куди українці найбільше емігрують, вона становила 485 дол. США, що в три рази більше, ніж в Україні. Отже, це стимулює українців мігрувати до країн Європейського Союзу з метою отримання більш високих заробітків.

Також слід зазначити, що мотивами еміграції українців попри задоволення мінімальних потреб власної сім'ї, є самореалізація та нові можливості, відсутність перспектив в Україні та інше [2]. Наслідки трудової міграції згруповані на рис. 1. Розглянувши всі позитивні та негативні сторони міграції, можна зробити висновок, що існує потреба в удосконаленні міграційної політики країни.

У сучасному світі міграція викликає чимало суперечливих поглядів в системі державного управління. Одним з головних невирішених питань сучасного управління міграційними процесами є проблема пошуку найефективніших підходів та методів, що дали б можливість отримати найоптимальнішу віддачу від процесу та зменшити завдані цим же процесом шкоди.

Щоб удосконалити міграційну політику України, необхідно провести зміни в структурі економіки держави та, у першу чергу, сприяти підвищенню професійного рівня працівників. Тому потрібно підвищувати рівень та якість освіти, для того, щоб громадяни здобували високоякісну освіту та розвивали економіку України, а не економіку інших держав. Проте тільки освіта не може повністю подолати всі проблеми, що перешкоджають міграційній політиці країни. На державному рівні та на рівні регіонів потрібно інвестувати в інфраструктуру, що дасть змогу в короткостроковій перспективі збільшити кількість робочих місць, а в середньостроковій і довгостроковій – посприє збільшенню прибутку на інвестиції в приватному секторі. Також варто робити інвестиції в нові технології, що сприятиме створенню нових робочих місць в експортному секторі економіки. В інвестиційному процесі мають використовувати не тільки приватний капітал, а й державний. На жаль, уряд країни вкладає малі кошти в наукові дослідження й нові технології, і створення робочих місць досі не були основною метою цих вкладень. Проте, на сьогоднішній день потрібно здійснювати державні вкладення в розвиток інфраструктури та створення нової технологічної бази з метою відновлення конкурентоспроможності економіки та збільшення зайнятості в експортному секторі.

Таблиця 1

Розмір мінімальної заробітної плати в країнах світу

Країна	Мінімальна заробітна плата, дол. США	Країна	Мінімальна заробітна плата, дол. США
Україна	157	Туркменістан	208
Польща	485	Малайзія	255
Чехія	525	Індія	87
Німеччина	1358	Литва	471
Бельгія	1370	Естонія	610
Росія	166	Португалія	626
Пакистан	113	Латвія	406
Турція	401	Канада	1383
Греція	605	США	1119

Джерело: складено на основі даних [5]

<p style="text-align: center;">Для мігранта</p> <p style="text-align: center;"><i>Позитивні:</i></p> <p>підвищення рівня оплати праці; підвищення рівня та якості життя мігранта та його родини; збільшення можливостей для професійної самореалізації; отримання нового професійного досвіду та підвищення рівня кваліфікації; доступ до високоякісної системи освіти та охорони здоров'я; створення більш сприятливих умов проживання тощо.</p>	<p style="text-align: center;">Для країни</p> <p style="text-align: center;"><i>Позитивні:</i></p> <p>зниження рівня та умов безробіття на національному ринку праці; приплив грошових надходжень мігрантів; покращення матеріального стану родин мігрантів; оптимізація бюджетного навантаження; приплив інновацій, міжнародне співробітництво; розвиток культурної різноманітності та формування нових інтегрованих культурних цінностей, удосконалення принципів ділової етики тощо.</p>
<p style="text-align: center;"><i>Негативні:</i></p> <p>втрата професійних навичок і кваліфікації за умови роботи не за спеціальністю; нелегальна або напівлегальна зайнятість; зниження продуктивності та ефективності праці; можлива дискримінація під час тимчасової роботи за кордоном; відсутність офіційно укладеного договору, що призводить до незахищеності трудових прав мігрантів; втрата національної самосвідомості, посилення соціальної напруги, руйнування сімей; зневіра у майбутнє, перспективність розвитку країни; набуття чужих звичаїв та невластивого менталітету тощо.</p>	<p style="text-align: center;"><i>Негативні:</i></p> <p>втрата людського потенціалу; скорочення віддачі від інвестицій в людський капітал, освіту; втрата висококваліфікованих найбільш економічно-активних працівників; звуження потенційних можливостей інноваційно-технологічних розробок за рахунок еміграції інтелектуальної еліти; втрата сімейних цінностей у суспільстві; зниження рівня народжуваності; старіння населення, збільшення демографічного навантаження на працюючих на внутрішньому ринку; зниження податкових надходжень та відрахувань у соціальні фонди тощо.</p>

Рис. 1. Систематизація наслідків трудової міграції

Джерело: узагальнено та згруповано авторами

Вважаємо, що реформувати потрібно також і систему оподаткування. Її потрібно спростити й перебудувати таким чином, щоб вона впливала на підвищення конкурентоспроможності, збільшення інвестицій і зростання зайнятості. Необхідним є ліквідування лазівок в податковому законодавстві й усунення всіх перешкод, що заважають прояву ініціативи. Податкові ставки потрібно зменшити, щоб Україна була привабливішою для ведення бізнесу та залучення інвестицій. На сьогодні ТНК прагнуть зберігати й інвестувати свої доходи за кордоном, тому що в іншому випадку вони вимушені оплачувати податки

як в тих країнах, де отримують прибуток, так і в Україні.

Слід зазначити, що зменшення податкових ставок вплине на скорочення надходжень до державного бюджету, проте цей негативний наслідок можна подолати підвищенням податків на споживання. До того ж, це може принести додаткову вигоду, так як ця ситуація може посприяти зміні структури попиту на користь товарів українського виробництва. Це є нагальною потребою не тільки для того, щоб не допустити зростання безробіття в країні, але й для зменшення дефіциту торгового балансу.

Стратегічні цілі української міграційної політики слід проглядати за всіма прийнятими нормативними актами та адміністративними рішеннями в цій галузі. У сфері міжнародної міграції – це стимулювання припливу постійних мігрантів для стабілізації чисельності постійного населення України і тимчасових мігрантів для подолання дефіциту вітчизняного ринку праці; в сфері внутрішньої міграції – це стимулювання припливу населення в стратегічно важливі східні регіони країни.

Головна мета в галузі зовнішньої трудової міграції – створення працюючої моделі залучення робочої сили з інших країн, яка виходила б з реальних потреб ринку праці нашої країни, не зачіпаючи прав української робочої сили, і при цьому дотримувалася всіх прав трудових мігрантів. Слід зауважити, що політика залучення трудових мігрантів має бути додатковим, а не головним джерелом покращення стану ринку праці. Через це актуальним управлінським завданням є оцінка реальної нестачі кадрів українського ринку праці, аналіз можливостей перерозподілу наявних національних трудових ресурсів та, виходячи з цього – потреби в залученні робочої сили з інших країн. Проблеми регулювання зовнішньої трудової міграції не слід вважати проблемами тільки міграційної політики, вони повинні вирішуватися разом з реалізацією державної соціально-економічної політики, політики зайнятості населення, політики в галузі освіти, політики регіонального розвитку.

Висновки. Проведений аналіз визначив сучасні проблеми в сфері міграції, а саме: поширеність нелегальної трудової міграції; посилення негативних соціально-економічних і демографічних наслідків, які полягають у втратах трудового та людського потенціалу, у зростанні соціальної напруги в родинах, що обумовлені структурою міграційних потоків; недосконалість інформаційного забезпечення

міграційної політики. Результати проведеного дослідження спрямовані на вдосконалення напрямів та механізмів регулювання зовнішньої трудової міграції, виокремлення основних передумов формування сучасної міграційної ситуації в Україні, дослідження впровадженої раніше міграційної політики в країні, а також визначення нових шляхів, які допоможуть реалізувати ефективні рішення проблем, що виникли в результаті міграційних процесів в Україні та інших країнах.

Недостатність в Україні статистичних даних значно ускладнює дослідження міграційних процесів. Вивченню піддаються лише ті міграційні рухи населення регіонів, які підлягають офіційній реєстрації. Тому доцільно проводити опитування та обстеження населення на регіональному та державному рівнях. Необхідно, щоб міграційні служби України та інших держав координували свої дії, враховували чисельність мігрантів. Також необхідно створити окремий статистичний комітет, який би займався вивченням особливостей міграційних процесів, проведенням спостережень та обліку трудових мігрантів.

Гострота та неоднозначність проблем, якими характеризуються масштаби і напрями міграційних процесів в Україні, дають підстави говорити про необхідність запровадження державного організаційно-адміністративного механізму та регіональних механізмів, що забезпечили б втручання держави в міграційні процеси. Впровадження механізму регулювання зовнішньої трудової міграції в Україні має бути спрямоване на: удосконалення законодавства України з питань міграції; розробку та впровадження регіональних міграційних програм; оцінку рівноваги робочої сили країни та регіонів, створення робочих місць після реалізації економічних та інвестиційних проектів; удосконалення взаємозв'язку державних органів виконавчої влади з питань міграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Марковська Г.В. Інституційні механізми регулювання міжнародної трудової міграції в країнах-членах ЄС : автореф. дис. канд. екон. наук. Львів, 2012.
2. Трудова міграція: скільки українців працювали за кордоном в 2019–2021 роках. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/suspilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax>
3. Офіційний сайт Статистичної служби Європейського союзу. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
4. Названа кількість українських заробітчан у Польщі. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/20/novyna/suspilstvo/nazvana-kilkist-ukrayinskyx-zarobitchan-polshhi>
5. Мінімальна зарплата в світі. URL: https://www.picodi.com/ua/mozhna-deshevshe/minimalnaya-zarplata-v-mire?fbclid=IwAR3FcfvNuV8Wh_zmlvH-1ct7Gs7WkuhwE-wA_fjgRXIH9fyzitdy-BNPQk

REFERENCES:

1. Markovska H.V. (2012) Instytutsiini mekhanizmy rehulivannia mizhnarodnoi trudovoi mihratsii v krainakh-chlenakh YeS [Institutional mechanisms for regulating international labor migration in EU member states]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Lviv. (in Ukrainian)
2. Trudova migratsija: skilki ukrainsiv pratsuvaly za kordonom v 2019–2021 rokah [Labor migration: how many Ukrainians worked abroad in 2019–2021]. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/18/infografika/sus-pilstvo/trudova-mihracziya-skilky-ukrayincziv-pracyuvaly-kordonom-2019-2021-rokax> (in Ukrainian)
3. Ofitsiinyi sait Statystychnoi sluzhby Yevropeiskoho soiuzu [Official site of the Statistical Service of the European Union]. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat> (in Ukrainian)
4. Nazvana kilkist ukrainskykh zarobitchan u Polshchi [Named the number of Ukrainian workers in Poland]. Retrieved from: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/20/novyna/suspilstvo/nazvana-kilkist-ukrayinskyx-zarobitchan-polshhi> (in Ukrainian)
5. Minimalna zarplata v sviti [The minimum wage in the world]. Retrieved from: https://www.picodi.com/ua/mozhna-deshevshe/minimalnaya-zarplata-v-mire?fbclid=IwAR3FcwfvNuV8Wh_zmlvH-1ct7Gs7WkuhWE-wA_fjgRXIH9fyzitdy-BNPQk (in Ukrainian)